

Universitat Rovira i Virgili

Investidura com a doctor honoris causa
a títol pòstum del senyor Claudi Esteva Fabregat

Sessió acadèmica extraordinària,
10 de novembre de 2017

Investidura com a doctor honoris causa
a títol pòstum del senyor Claudi Esteva Fabregat

Sessió acadèmica extraordinària,
10 de novembre de 2017

Universitat Rovira i Virgili
Tarragona

Discurs d'investidura: © 2017 by Claudi Esteva Fabregat

Fotografia: Ramon Torrens

Imprès per Indústries Gràfiques Gabriel Gibert, SA

Dipòsit Legal: T 159-2018

Índex

Elogi del candidat a càrrec del doctor JOAN PRAT CARÓS	7
Elogi del candidat a càrrec del doctor ÀNGEL MARTÍNEZ HERNÁEZ	15
Paraules de reconeixement a càrrec de la doctora BERTA ALCANIZ RODRÍGUEZ, marmessora del doctor Claudi Esteva	21
Paraules d'agraïment pronunciades per la senyora MIREIA ESTEVA SALÓ	31
Paraules de benvinguda pronunciades pel doctor JOSEP ANTON FERRÉ VIDAL Rector Magfc. de la Universitat	37

📢 Elogi del candidat
a càrrec del doctor Joan Prat Carós

Rector Magnífic, il·lustres autoritats acadèmiques, familiars del Dr. Esteva, col·legues, amigues i amics,

Aquesta serà una *laudatio* a dues mans (o a dues veus), ja que la durem a terme dos deixebles de Claudi Esteva que pertanyem a dues generacions diferents. Jo mateix, que soc de la generació més vella, em centraré en els seus aspectes de docent i mestre, mentre que el Dr. Àngel Martínez, el copadrí més jove, emfasitzarà la seva figura com a investigador i pensador.

Iniciaré aquest elogi de Claudi Esteva Fabregat —el Dr. Esteva, com sempre el vam anomenar els seus deixebles catalans— amb unes breus pinzellades biogràfiques.

El Dr. Esteva va néixer a Marsella l'any 1918, però es va criar al barri de Sants de Barcelona. Va participar a la Guerra Civil Espanyola de 1936 en el bàndol republicà, i la victòria franquista el va portar al camí de l'exili. Després d'una estada dura de cent dies en un camp de concentració del sud de França, es va embarcar (o el van embarcar) al vaixell *Sinaia* cap a Mèxic. Allí va sobreviure amb diverses activitats laborals, entre les quals destaca la de jugador i després entrenador de l'equip de futbol del Puebla.

Es va formar com a antropòleg a l'Escuela Nacional de Antropología e Historia de Mèxic, on el 1955 va obtenir el títol de Mestre en Ciències Antropològiques. Immediatament fou nomenat professor de Cultura i Personalitat i secretari d'un nucli psicoanalític dirigit per Erich Fromm, que llavors vivia a Mèxic convidat per un nucli de psiquiatres del país.

La tornada a Espanya es va produir l'any 1956, més concretament a Madrid, on el Dr. Esteva va trobar un panorama intel·lectual desolador. És un fet ben sabut que els règims feixistes no són amics de les ciències socials i la poca sociologia i antropologia tolerades pel franquisme estaven en mans d'eclesiàstics afins al nacionalcatolicisme. L'excepció era Julio Caro Baroja, historiador, arqueòleg i etnòleg-antropòleg, allunyat, però, del món universitari.

Amb la intenció d'accedir a la universitat espanyola, en un temps rècord va fer la llicenciatura i el doctorat al Departament d'Història d'Amèrica de

la Complutense de Madrid, en el qual va ser durant uns anys professor encarregat de curs amb un sou misèrrim.

Casat i amb criatures, va sobreviure a Madrid fent enquestes per als ministeris, redactant informes, que implicaven treball de camp a Sayago (província de Zamora) o entre els fang i els bubis, ètnies de l'antiga colònia africana de la Guinea espanyola. El informes eren lliurats a organismes oficials. L'any 1965 fou nomenat director del Museu Nacional d'Etnologia de Madrid, en substitució de Caro Baroja, perquè havia dimitit del càrrec, que d'altra banda no comportava cap mena de retribució econòmica.

Allí va fundar l'Escuela de Estudios Antropológicos, la primera institució d'antropologia cultural pròpiament dita que mai havia existit a l'Estat espanyol. El pla d'estudis estava inspirat en el model mexicà, que al seu torn seguia els patrons del nord-americà hegemònic en aquell moment. Així, els estudiants rebien formació teòrica en quatre grans branques —antropologia física, arqueologia, lingüística i etnologia—, a més d'unes pràctiques intensives de treball de camp realitzades durant l'estiu a l'Alt Aragó. Aquests alumnes diplomats a l'Escola de Estudios Antropológicos foren després els primers catedràtics d'Antropologia a les universitats de Madrid i Sevilla i poc menys a la de Barcelona.

Malgrat l'èxit de l'Escola, basat en la professionalitat i carisma del Dr. Esteva, l'any 1968 es convocava una plaça de professor agregat a la Universitat de Barcelona (recordeu que l'agregat era el pas previ de la càtedra), que ell guanyà, i tot seguit es va traslladar amb la família cap a la ciutat comtal. Aquest serà el moment que la gent de la meua generació —els que voregem els setanta anys per dalt o per baix— el vam conèixer.

En efecte, recordo que quan estava a quart curs de carrera —especialitat Filosofia— alguns companys, entre els quals Joan Frigolé i Jesús Contreras, em van parlar d'un nou professor que acabava d'arribar de Madrid i feia una assignatura nova, Introducció a l'Antropologia Cultural, i que gràcies al recent estrenat pla Maluquer ens hi podíem matricular sense problema.

Així ho vaig fer, i al cap d'unes poques classes impartides a les vuit del matí en una Aula Magna de la Central plena de gom a gom, vaig tenir la certesa absoluta que allò era el meu fort i jo també volia ser antropòleg. Un deixeble seu de Madrid, el catedràtic Manuel Gutiérrez Estévez, i el col·lega Josep Maria Comelles han descrit l'impacte que ens van causar les classes del Dr. Esteva. El primer ho va relatar amb aquestes paraules:

“Fue mi primer profesor de antropología, y recordaré siempre con extraordinario afecto y simpatía la capacidad que tenía para hacernos imaginar sitios muy lejanos. Empezaba a hablar de los indios de las praderas, y todos teníamos la sensación de estar allí. No solamente de estar allí, sino de estar *entonces*, cuando había indios (...). Hablaba de tal forma que nos hacía sentir el temor de los *hopi* ante los ataques de los *comanches*; nos daba una visión muy plástica, que no solo excitaba nuestra imaginación juvenil sino que nos estimulaba hacia la teoría”. (AIBR, 2003, núm. 29)

El segon, el Dr. Comelles, també es refereix a la “ensoñación comanche” explicada pel Dr. Esteva com en *cinemascope*.

D’aquesta manera, doncs, descobríem l’antropologia de la mà ferma i del carisma del mestre. En efecte, la disciplina ens ajudava a mirar el món d’una manera diferent de l’habitual. D’entrada, representava una glopada d’aire fresc que obria les portes a la diversitat. Tot el que havíem estudiat fins aquell moment estava vinculat a la civilització occidental d’arrels grecoromanes i judeocristianes. L’antropologia, en canvi, ens brindava la possibilitat d’entendre les diverses cultures i civilitzacions que poblen la Terra. Semblantment, comprendre i assumir que els marges de pedra seca construïts pels pagesos del poble on havíem nascut eren cultura, i que no només ho era la “Simfonia del Nou Món” de Dvorak o la pintura del Greco, va ser en aquells moments un descobriment de primer ordre. També ens van causar un fort impacte un seguit de conceptes explicats amb passió per Claudi Esteva, per exemple, *cultura*, *relativisme cultural*, *enculturació*, *etnocentrisme*, *socialització*, *ethos*, *visió del món*, etc. Enfront dels fonamentalismes i dels dogmatismes d’aquella època, l’antropologia ens permetia acceptar i valorar positivament la diferència i fer nostre aquell principi elemental però sistemàticament conculcat que l’Home és un, però les maneres de ser home o dona són variades i múltiples.

Els primers deixebles del Dr. Esteva a Barcelona procedien de diferents especialitats. Per il·lustrar-ho podem recórrer a l’exemple dels cinc primers antropòlegs tarragonins: Joan Josep Pujadas, que venia de la lingüística; Dolors Comas d’Argemir, de la història antiga; Josep M. Comelles, de medicina i psicologia; Oriol Romaní, d’història de l’art, i jo mateix, que sóc el més vell del grup, de filosofia. Gairebé tots vam tenir beques FPI (formació de personal investigador) i vam passar a col·laborar en les tasques del Centre d’Etnologia Peninsular, del CSIC, institució de la qual s’havia fet càrrec el Dr. Esteva. Ell va esdevenir el nostre tutor, director de tesi i qui ens va introduir en el treball

de camp a l'Alt Aragó, a la Garrotxa i, els més afortunats, al Perú, a Chinchero, un poble prop de Cusco. A diferència d'altres catedràtics del moment partidaris de *l'orden y mando*, el Dr. Esteva ens va deixar absoluta llibertat d'elecció en els nostres temes de tesi. D'aquesta manera, el seu padrinatge acadèmic va ser decisiu per al futur professional de molts de nosaltres.

A més a més de gaudir de les seves classes, en què, com dirien els nostres adolescents, el Dr. Esteva *s'enrotllava* més que bé, també ho feia fora de l'aula. I aquí continuo apel·lant als meus records personals.

Quan jo era el seu becari, l'espai que compartia amb la resta de companys era un petit cubicle a l'edifici de l'antiga Universitat, a la Gran Via de les Corts Catalanes. El Dr. Esteva treballava en una mena de golfes i els becaris, en un despatxet minúscul que hi havia a sota. Pels volts de tres quarts de dues o les dues del migdia, ell baixava per les escales i, si estàvem sols, preguntava:

—Què va a dinar, vostè, Joan?

—Doncs, sí, Dr. Esteva.

—I on va?

—A ca la Mari (o a ca la Trini, he oblidat el nom del lloc, però no que era el més baratet que la meva pobra butxaca es podia permetre).

—I què li costa?

—Cinquanta pessetes.

—Miri, jo vaig a cal Dario, que en costa setanta-cinc. Si vol, podem anar-hi junts i jo li pago la diferència.”

Evidentment ens apuntàvem ràpidament a aquest molt bon tracte que ens permetia dinar millor per mateix preu i, a més a més, gaudir de la conversa variadíssima del Dr. Esteva, un conversador incansable. A vegades comentava les notícies del dia, d'altres feia llargues explicacions sobre la seva estada i formació a Mèxic o bé detallava el contingut dels articles o llibres que estava escrivint. Els atacs furibunds contra els partidaris de l'antropologia social (era un ferm defensor de l'antropologia cultural) els combinava amb anècdotes divertides, ja que sempre el va acompanyar el sentit de la ironia —una ironia molt anglesa— que caracteritzava les seves intervencions orals més que no pas les escrites...

Una darrera reflexió per acabar. A les universitats hi ha centenars (o milers) de professors, però els mestres, els autèntics mestres, es troben amb comptagotes. Jo, per exemple, només en vaig tenir dos: el Dr. Emilio Lledó, a filosofia, i el Dr. Esteva, a antropologia. Però, què defineix un mestre?

D'entrada, el rigor i la potència intel·lectual, la imaginació creadora, l'estímul per provocar en els altres lectures, pensaments i reflexions, però també la passió en la transmissió dels coneixements i aquesta estranya condició que podem anomenar *carisma*. El Dr. Claudi Esteva-Fabregat posseïa totes aquestes capacitats amb escreix. Certament els mestres són pocs, però tenen l'avantatge que no moren mai, o més ben dit, malgrat la seva desaparició física, com és el cas, continuen perdurant per sempre més en la nostra memòria i en el nostre record per la petjada immensa que hi van deixar.

• Elogi del candidat
a càrrec del doctor Àngel Martínez Hernáez

Rector Magnífic, autoritats, doctors, professors, familiars i amics del professor Claudi Esteva Fabregat i tots els qui amb la vostra assistència honoreu aquest acte solemne,

És per a mi un honor exercir de padrí en aquest acte d'investidura del professor Claudi Esteva Fabregat com a doctor honoris causa a títol pòstum per la nostra universitat. És un acte trist, perquè el Dr. Esteva ens va deixar recentment, quan, malgrat la seva avançada edat i precària salut, encara mostrava una gran vitalitat i goig de viure i es veia amb el coratge i la tenacitat de ser físicament avui amb nosaltres. És també un acte joiós, perquè tots sabem que aquest és un homenatge de justícia a una vida dedicada a la recerca i a la docència, a la promoció acadèmica de l'antropologia i a la seva divulgació social, a la teoria i a la professionalització i aplicació pràctica d'aquesta disciplina, al coneixement i al pensament, com li agradava dir a ell per distingir entre el saber tècnic i el saber reflexiu. Un homenatge, també, a una vida llarga i ampla, plena d'èxits acadèmics en un context històric moltes vegades dramàtic, si és que no tràgic, on qualsevol fita va ser el resultat d'un elevat nivell d'autoexigència.

Entre els qui vàrem tenir el plaer de ser els seus alumnes i deixebles, sempre romandrà el record d'un home bo i generós, treballador infatigable, autor perfeccionista que no s'atemoria davant les dificultats intel·lectuals, excel·lent orador i millor conversador (quan tenies una tutoria amb ell sabies quan començaves però mai quan acabaves); un home savi, que sempre és més que un intel·lectual; defensor d'una disciplina, l'antropologia, que s'estimava i a la qual va entregar la vida amb una voluntat a prova de frustracions. Ell va ser el primer catedràtic d'antropologia cultural a l'Estat espanyol, però fonamentalment va ser mestre de mestres, com ha apuntat el Dr. Joan Prat en la primera part d'aquesta *laudatio*; gran mestre dels enigmes de la condició humana.

La seva obra és de tal magnitud que és impossible de resumir en aquest acte amb justícia. Més de 300 articles i 23 llibres mostren la seves capacitats com a teòric de l'antropologia i com a etnògraf en diferents països com Mè-

xic, el Perú, Equador, Guinea Equatorial, els Estats Units i diferents indrets de l'Estat espanyol, com l'Alt Aragó i Zamora, entre d'altres. Va fer aportacions molt destacades a l'antropologia psicològica a partir de la recerca sobre la relació entre la cultura i la personalitat, a l'antropologia industrial i als estudis sobre etnicitat, ja que l'impacte de l'estructura de classes socials i les identitats ètniques i nacionals en la psicologia profunda dels individus va ser una constant de les seves aportacions. Des del principi va defugir d'una concepció de l'antropologia limitada a l'indigenisme i va afrontar la complexitat de les societats urbanoindustrials com un rept i també com un deute moral d'entendre per què som com som. També va contribuir de forma brillant a l'americanisme, a partir de la seva anàlisi, entre moltes altres, sobre el mestissatge a Iberoamèrica.

Si bé sempre es va definir com a etnòleg i antropòleg cultural, el seu coneixement era ampli i sense fronteres; sovint incorporava altres branques de l'antropologia general, com la lingüística, l'antropologia física i l'arqueologia, seguint el model boasià que caracteritzà la nostra disciplina a Amèrica del Nord. La seva formació psicoanalítica també contribuïa a construir una antropologia erudita i a la vegada creativa i singular. Les seves observacions eren fines, com la seva mirada intel·ligent i curiosa.

Recordo com, en una de les tantes trobades que vàrem tenir com a director que era de la meua tesi doctoral, em va donar una lliçó d'observació etnogràfica. "Entrevistar els informants està molt bé", em va dir, "però a vegades l'observació dels comportaments és fonamental". "Per exemple, quan un observa com treballen els jornalers que són temporers al delta de l'Ebre, pot deduir del seu comportament la seva procedència cultural. Hi ha quadrilles on els subjectes van treballant al mateix ritme, sense generar competència entre ells, i altres quadrilles on cada jornalier fa la feina individual sense compassar-se amb el grup. Els primers venen d'una cultura de latifundi, on el subjecte no ha de destacar dins la quadrilla. Els segons de la cultura de l'hortet, on predomina un major individualisme".

El professor Esteva era l'home de la mirada intel·ligent i curiosa que no es conforma amb les aparences, sinó que troba, en els petits detalls, patrons que responen a una forma de vida, a això que els antropòlegs hem definit com una cultura. Qualsevol comportament humà s'ha d'entendre en un sistema de relacions on intervenen factors diversos: econòmics, polítics, d'organització social, d'identitat cultural, que creen un *ethos* on la personalitat, el jo, el subjecte, es conformen com a tals. El Dr. Esteva era l'energia

malinowskiana en estat pur quan, pas a pas, desgranava a les seves obres i conferències els factors que expliquen que un individu senti culpa o vergonya, que la taxa de suïcidis sigui molt elevada en un poble de Zamora, que els convictees masculins procedents de classes socials desfavorides es tatuïn "Amor de madre", o quan disseccionava el masclisme a les colònies de Mèxic DF. Subjectes que habiten, que habitem, mons culturals que ens fan ser com som. La influència del culturalisme nord-americà, i especialment de l'Escola de Cultura i Personalitat a la qual pertanyia, era evident en els seus escrits i formes de pensar la condició humana. Margaret Mead, Ralph Linton, Melford Spiro o George Foster, entre molts altres, van ser els seus col·legues, amics i interlocutors en pla d'igualtat. També el seu homònim Claude Lévi-Strauss, amb el qual s'intercanviava llibres. I, per descomptat, també aquells que van ser els seus mestres o col·legues i que com ell s'havien exiliat a Mèxic fugint d'una Espanya feixista i totalitària. Estic pensant en Pere Bosch i Gimpera, Joan Comas i Àngel Palerm, entre d'altres.

El professor Esteva mai no es conformava amb la simple reproducció d'allò que altres havien dit, sinó que aportava creativitat i singularitat a les seves anàlisis obrint nous camins i repensant el que és ja pensat. Tampoc es conformava amb la uniformitat, ni del pensament ni de la vida. Com explica el seu col·lega i amic el professor Horacio Capel, en un text que escriu sobre la vida i obra del professor Esteva, en el denominat Comitè d'Experts de l'Exposició Universal de Sevilla de 1992, del qual ambdós formaven part, el professor Esteva va defensar que el paper dels intel·lectuals és oposar-se a tot allò que signifiqui imposició de la uniformitat, perquè l'objectiu dels intel·lectuals és recuperar el que és bell i moral en si mateix: la diversitat.

Rector Magnífic, en la mesura que ens ha estat possible, hem exposat la vida i obra del professor Claudi Esteva Fabregat. Creiem, doncs, que hem dit prou perquè amb la vostra autoritat li sigui atorgat el reconeixement dels seus mèrits. Per tant, Rector Magnífic, us demanen que us digneu nomenar doctor honoris causa el professor Claudi Esteva Fabregat i incorporar-lo a la nostra universitat.

Paraules de reconeixement

a càrrec de la Dra. Berta Alcañiz Rodríguez,
marmessora del doctor Claudi Esteva

Fragments d'infància i de joventut de Claudi Esteva Fabregat

Magnífic Rector Dr. Josep Anton Ferré, Consell de Govern, estimats col·legues, estudiants, familiars i amics,

En nom del meu marit els manifesto l'agraïment per aquest alt honor, la notícia del qual el va omplir d'alegria en vida, pel fet de rebre'l d'aquesta prestigiosa Universitat Rovira i Virgili, reconeguda internacionalment, i en especial, en el camp de l'antropologia. També vull expressar el seu agraïment a la directora del Departament d'Antropologia, la Dra. Mabel Gracia Arnaiz; al Dr. Juanjo Pujadas Muñoz, i molt especialment als seus padrins, el Dr. Joan Prat Carós i el Dr. Àngel Martínez Hernáez, per la generosa lloança que han fet del seu mestratge i de la seva obra. Avui rebo aquest honor en nom seu amb tota humilitat i gratitud com ho hauria fet ell. Aquesta dignitat doctoral que se li concedeix a títol pòstum esdevé el colofó d'una vida entregada per complet a l'antropologia.

Claudi Esteva Fabregat va néixer a Marsella l'11 de novembre de l'any 1918, el mateix dia de la firma de l'armistici que donava fi a la Primera Guerra Mundial.

El pare i la mare del Claudi vivien a Barcelona. La família de la seva mare era originària de Torreblanca, Castelló, i el seu pare era nascut a Sant Sebastià. Els dos tenien familiars a Marsella i compartien una gran admiració per França, on el pare havia treballat i la mare hi havia residit durant un temps. El pare i la mare parlaven català i francès. S'havien conegut a la colònia de catalans que hi havia a Marsella, però de casats van viure sempre a Barcelona. En un dels viatges a França, per veure els seus familiars, la mare estava embarassada i, sense programar-ho, casualment, el Claudi va néixer a Marsella. Passats els quaranta dies després del part, van tornar a Barcelona. De petit, el Claudi va passar molts estius a Ais de Provença, on es trobava amb els seus oncles i cosins. A ell li era més familiar Marsella que qualsevol altra ciutat d'Espanya i, en aquest sentit, la influència francesa que va rebre va ser més gran que la castellana.

Claudi Esteva Fabregat va ser fill únic. Quedà orfe de pare als onze anys. Sempre va guardar un record afectuós i emocionat d'ell, que l'havia fet sovint partícip dels seus interessos. El pare era especialista en metal·lúrgia d'alumini i acostumava a entretenir-lo amb petits invents i trencaclosques i resolent problemes mecànics, als quals era molt aficionat. Desitjava que el Claudi fos enginyer i el preparava perquè ho fos jugant-hi en matemàtiques i geometria. El seu pare fou un home francòfil. Li agradava llegir i tenia una petita biblioteca d'autors francesos. Llegia Víctor Hugo, Balzac i Alexandre Dumas, animava el Claudi a llegir i li explicava els llibres. Amb el pare sortien a passejar i feien llargues caminades mentre li relatava els episodis dels tres mosqueters. Aficionat al futbol, portava el seu fill a veure alguns partits de segona divisió; així es va iniciar la gran afició al futbol del Claudi, que jugà en equips infantils i juvenils. El pare guanyava un sou com a encarregat d'una fàbrica, i mentre fou viu la família va viure còmodament.

Amb la mort del pare, l'any 1930, la mare, viuda amb 29 anys, va haver de posar-se a treballar i ho va fer com a treballadora tèxtil en una fàbrica que hi havia prop de casa, al barri de Sants. Treballava els dos torns per poder mantenir el fill i pagar-li l'escola. El Claudi va sentir moltíssim la mort del pare: es va tornar més tímid i reservat, i passava llargues hores sol a casa jugant i llegint. La mare s'aixecava a les cinc del matí per anar a treballar en el primer torn; quan acabava tornava a casa per donar el dinar al fill, i de seguida se'n tornava a la fàbrica per treballar en el segon torn. Quan arribava a casa a la nit ja eren les onze i el seu fill sovint ja dormia.

La mare va matricular el Claudi en una acadèmia, una petita escola privada que tenia el mestre Lluís Roig a casa seva, on preparava a estudiants per presentar-se per lliure a l'examen oficial després de cada curs. El mestre va exercir una gran influència en la formació acadèmica i humana del Claudi: per a ell fou el relleu didàctic del seu pare. Es quedava a dinar a casa amb la seva família i fins i tot li va ensenyar a tocar una mica el piano. El Claudi va ser sempre un alumne brillant a l'escola. El mestre Lluís Roig parlava amb la seva mare de les qualitats que tenia el seu fill per estudiar i que valia la pena que fes l'esforç perquè continués estudiant el batxillerat, després de concloure els cursos que s'ensenyaven a l'acadèmia, per poder anar després a la universitat.

La mare es casà tres anys després de quedar viuda. El Claudi era un jove de tretze anys a qui agradava molt estudiar i llegir. Després de la mort de seu pare s'havia acostumat a estar sol, i això intensificava la seva indepen-

dència. El padrastre volia disciplinar-lo fent que deixés d'estudiar i treballés per guanyar-se la vida. Pensava que era un noi rebel, que no volia treballar, i que el millor fonament de la vida era mercantilista: comprar i vendre. Li negava tota possibilitat de seguir estudiant i de poder anar a la universitat, que era el que ell volia. Per al padrastre, la universitat era un lloc de rics i ells eren de classe treballadora. Amb autoritarisme i càstigs pretenia que el Claudi treballés de venedor, intentant introduir en ell valors materialistes que no conjugaven amb la sensibilitat, estètica i amb l'espiritualitat del Claudi.

Ell, en veure que no podia continuar amb els estudis de batxillerat, va començar a treballar i a estudiar als vespres càlcul mercantil a l'acadèmia Calduch. Mentre estudiava va treballar d'aprenent en diferents oficis. No li agradava el treball manual, més aviat el rebutjava, i canviava de feina sovint fins que va a entrar a treballar a la llibreria Bastinos. Treballava per pagar els estudis i comprar-se els llibres, per així ajudar la seva mare. Ella li donava diners per a l'autobús, però ell preferia anar caminat a la feina, a la llibreria, que era al carrer Pelai, i gastar-los comprant el diari.

El Claudi va ser un àvid lector des de molt jove. Per influència del seu pare ja havia llegit fins aleshores a *Han d'Islàndia* de Víctor Hugo i *Els Tres Mosqueters* d'Alexandre Dumas. En els seus interessos particulars d'adolescent havia llegit el bandoler Dick Turpin i el detectiu Sexton Blake. Li agradaven molt especialment les aventures de l'oest de Bou Assegut, Buffalo Bill i algunes de Zane Grey. Junt amb la lectura, gaudia del cinema, dels musicals de Hollywood i de la seva gran afició a jugar a futbol, primer com a juvenil en l'equip del Sants, després en l'equip de futbol de la Peña de Sant Andreu Victòria i entrenant amb els jugadors dels juvenils del Futbol Club Barcelona. El seu equip preferit, però, era el Sants.

Cap als catorze anys el Claudi va començar a freqüentar l'Ateneu Enciclopèdic Sempre Avant de Sants. Utilitzava molt la biblioteca i el gimnàs. Li agradava sentir les converses i discussions que hi havia a la tarda a l'Ateneu entre joves militants anarquistes, llibertaris, comunistes i nacionalistes, la majoria empleats i treballadors, que hi anaven després de la jornada de treball. Estaven tots bastant al corrent de les notícies polítiques internacionals.

Va alternar els contactes amb les Joventuts Llibertàries, que tenien una gran influència anarcosindicalista en aquell moment, i amb el moviment nacionalista català. Amb els seus amics llibertaris del barri de Sants assistia a sessions que organitzaven les Joventuts Llibertàries on els parlaven de

l'opressió del proletariat, de Bakunin, Kropotkin, Proudhon i Malatesta. Encara que el Claudi sentia un gran respecte cap als vells militants anarquistes del seu barri, mai no va exercir la militància activa en aquest moviment juvenil. Més aviat era un jove intel·lectual romàntic de catorze o quinze anys atret per la novel·la i la literatura política russa i francesa. Havia llegit Turguénev, Gógol, Dostoievski, Tolstoi i quatre o cinc escriptors francesos: Stendhal, Balzac, Malraux i André Gide, i li impressionà especialment l'obra *El Foc* de Barbusse.

A l'Ateneu entrà en contacte amb Antoni Cuberes, un jove que el va iniciar en la idea del nacionalisme separatista al parlar-li de Catalunya com un país oprimat, i que en conseqüència els catalans no eren lliures. El plantejament del Claudi sobre aquests temes es va capgirar. Fins aleshores la seva posició ideològica era més aviat anarquista: l'home ha de ser lliure per construir una societat lliure, i ara s'invertien els termes i havia de lluitar primer per aconseguir un país lliure que ens portés a tots la llibertat. El Claudi va quedar confós per aquest nou plantejament i durant un temps alternava l'anarquisme amb el nacionalisme. Una de les altres influències que va rebre va ser la de Casanovas, un soci de l'Ateneu militant del partit comunista de Catalunya que li explicava la realitat des d'una interpretació comunista. Aleshores va començar a llegir la revista *Correspondencia Internacional*, d'inspiració comunista, i valorà les seves anàlisis crítiques sobre l'imperialisme i les dictadures.

El Claudi va ser un adolescent molt rebel, possiblement per influència anarcosindicalista i per la il·lusió utòpica de canviar el món. Ara, se sentia més independentista que anarquista. Ho atribuïa al seu romanticisme i que somniava a ser l'alliberador de Catalunya. A Catalunya hi havia tres organitzacions independentistes: Estat Català, Nosaltres Sols i el Partit Nacionalista Català. En aquell moment, el Claudi seguia sense militar en cap partit, però s'inclinava més per Estat Català. Quan esclatà el *Movimiento Nacional* el 19 de juliol de 1936, el Claudi ja hi militava, s'hi havia inscrit en el mes de gener del mateix any. Però hi va militar pocs mesos, ja que es va passar al recent constituït partit de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC) perquè s'hi va sentir més identificat. Per una banda, la qüestió nacional catalana es plantejava des de l'autodeterminació i trobava més ben definits i alliberadors els objectius socials per a la classe obrera i assalariada. Amb disset anys començà la seva militància intensiva a les JSUC de Sants, on aviat va ser nomenat secretari d'agitació i propaganda, i després

secretari d'organització; més tard passà a formar part del Comitè de les JSUC de Barcelona, integrat per Antoni Soriano, Felip Capdevila, Gregorio López Raimundo, Vicente Bailo Gimeno. Amb ells va defensar la causa de la República i la de Catalunya durant la Guerra Civil.

Com a conseqüència de la derrota militar, fou un més dels centenars de milers de compatriotes que creuaren els Pirineus per la Jonquera-Le Perthus el dia 11 de febrer de 1939. A França passà cent dies internat al camp de concentració de Sant Cebrià, a la Catalunya Nord, on s'hi estaven més de cent mil homes. L'experiència fou d'una gran duresa, com la que vam patir els d'altres camps de concentració. No hi havia ni barracons, dormien al ras, amb gelades, al costat del mar, i es colgaven amb la sorra de la platja perquè no tenien mantes. Els donaven un tros de pa, una presa de xocolata i aigua de cafè. Com que les autoritats franceses els prohibiren viure lliurement com a ciutadans a França, van haver de buscar altres sortides: el Claudi i el seu amic Vicente Bailo van escriure al Comitè Britànic d'Ajuda Internacional per demanar l'asil a la Gran Bretanya. Van trobar resposta a la seva sol·licitud al ser elegits per anar en el primer vaixell de refugiats espanyols a Mèxic, el *Sinaia*. El Claudi tenia vint anys.

Al *Sinaia* va gaudir d'una sensació de llibertat i repòs. Va reflexionar sobre la Guerra Civil i va començar a endinsar-se en noves temàtiques, les de Mèxic, per mitjà de butlletins que s'imprimien amb ciclostil i de xerrades sobre el país que ara els acolliria com a exiliats polítics, que se'ls oferien en el mateix vaixell. El *Sinaia* arribà al port de Veracruz, a Mèxic, el 13 de juny de 1939. Foren rebuts per desenes de milers de persones: moltes eren treballadores aplegades pels sindicats, totes vestides de blanc, que els acollien molt afectuosament amb víctors a ells i a favor de la República espanyola, invitant-los a sentir-se com a casa. El Claudi, com molts dels altres refugiats, pensaven que el règim franquista duraria el que durés la Segona Guerra Mundial, i seguien actuant políticament a Mèxic, on es trobaven les institucions republicanes espanyoles a l'exili.

Destinat a la Ciutat de Mèxic, les primeres experiències les va fer en grup. El Servei de Refugiats Espanyols a Mèxic (SERE) els proporcionava un refugi i els distribuïa en relació amb els llocs d'origen. Al Claudi el van destinar a un departament on hi havia sis catalans i durant uns mesos els van donar a cadascú dos pesos mexicans al dia, que els permetia subsistir mínimament. Els que tenien un ofici aviat trobaven feina i invitaven a menjar els qui encara no n'havien aconseguit. Entre tots ells s'ajudaven i anaven a

l'Orfeó Català buscant qui els orientés per trobar una feina. L'Orfeó també era un lloc de relació social de la colònia catalana i de tertúlies polítiques. Al costat de l'Orfeó hi havia la Biblioteca Nacional, on anava el Claudi els matins que tenia lliure a llegir llibres de la història de Mèxic i, sobretot, de la Revolució Mexicana.

Després d'un any de viure a Ciutat de Mèxic, es va traslladar a la ciutat de Puebla perquè el van contractar com a futbolista a l'equip O'Farril, juntament amb altres joves refugiats. Era l'equip de futbol de la fàbrica d'encaixos dels automòbils Packard. A l'equip li van posar el nom de filòsof, per la capacitat argumentativa en la defensa que feia del seu equip davant l'àrbitre. Aquests anys de joventut els va compartir amb espanyols i mexicans formant el que a Mèxic se'n diu la *palomilla d'amics*, i amb el seu bon amic Josep Solé Vidal, del Partit Socialista Català (PSC), que l'invità a integrar-se en el partit que s'acabava de fundar a Mèxic per part de diferents militants discrepants amb el PSUC. Quan l'equip del O'Farril va deixar d'existir, el Claudi es va quedar sense feina i va trobar un treball en la indústria tèxtil de filats de cotó. Al cap de dos anys de treballar a la fàbrica es traslladà novament a Ciutat de Mèxic per continuar amb l'activitat política que el PSC li reclamava.

A Ciutat de Mèxic es retrobà amb la seva catalanitat participant en les activitats que organitzava la colònia catalana a l'Orfeó Català. Seguí treballant en el ram de la indústria tèxtil, visitant fàbriques i oferint peces pels telers. Les facilitats que oferia el govern mexicà va fer que prenguéssin ferm la decisió, fins aleshores frustrada, d'estudiar una carrera universitària. D'una forma casual conegué l'Escuela Nacional de Antropología e Historia (ENAH). El programa de les assignatures li agradà molt i es decidí per estudiar Antropologia. Abans d'aquesta troballa no sabia que existís aquesta disciplina acadèmica. Li interessava la política i les bases filosòfiques amb les quals es podia construir una identitat. Totes dues formaven part del solatge intel·lectual que el Claudi havia anat adquirint i que ens expliquen per què ell va decidir estudiar Antropologia.

Aquests petits fragments d'infància i joventut del Claudi Esteva Fabregat són experiències de vida d'una biografia que no ha estat estrictament acadèmica ni solament científica i que permeten definir el procés, la història personal i les condicions que el van portar a exercir plenament l'antropologia.

Per acabar, reitero el meu agraïment profund al Magnífic Rector per aquest alt honor que a títol pòstum recullo en nom del meu marit, així com

als directors i representats de l'antropologia de les universitats catalanes, representants d'institucions i col·legues d'aquí i de fora, i els qui en la distància m'han fet arribar la seva adhesió.

A tots els aquí presents, gràcies per compartir aquesta solemníssima sessió i manifestar amb la vostra presència l'estima al mestre, al col·lega, al familiar i a l'amic. Moltes gràcies.

Paraules d'agraïment

pronunciades per la senyora Mireia Esteva Saló

Magnífic Senyor Rector, padrins i altres doctors, públic que ens acompanya, bon dia a tothom.

En primer lloc, vull agrair la invitació feta per aquest rectorat de participar en aquest acte d'investidura com a doctor honoris causa, a títol pòstum, del meu pare, el Dr. Claudi Esteve Fabregat. Estic agraïda no tan sols pel que significa per a mi participar en un acte tan important i solemne dedicat al meu pare, cosa que m'emociona personalment, sinó també per la deferència i l'honor que signifiquen. Especialment, perquè sé que no és usual que els familiars hi intervinguin.

El meu pare, malauradament, no és aquí per manifestar els sentiments que l'embargaven quan va saber l'acord del Consell de Govern pel qual se'l nomenava doctor honoris causa. Vull que sàpiguen que va rebre la notícia amb molta il·lusió i agraïment, i al mateix temps molt preocupat per si les seves condicions físiques li permetrien assistir-hi. Per poc temps, no va poder acomplir el seu desig, ja que la mort se'l va emportar el 4 de setembre passat. Demà hauria fet 99 anys.

Jo no sóc ni antropòloga ni acadèmica, i per tant no puc afegir res més des del punt de vista professional. Tan sols vull agrair en nom seu les paraules que aquí ja han dit els qui m'han precedit.

Els doctors Joan Prat Carós i Àngel Martínez Hernáez ens han il·lustrat, a través de les seves vivències, trets de la seva personalitat i la doctora Berta Alcañiz ha fet un recorregut per la seva biografia, fins el moment que va començar a dedicar-se a l'antropologia amb passió. Sense conèixer els fets que el van ajudar a madurar i els trets bàsics de la seva personalitat, no podríem entendre'n la trajectòria professional.

Quan hom fa un recorregut per la biografia i les fites professionals aconseguides, no pot fer-se una idea del grau de patiment i esforç que hi ha al darrere de cadascuna d'aquestes. Fill d'una família pobra, exiliat i sense professió, els inicis van ser molt llargs i molt difícils. No tan sols els inicis a Mèxic: també els inicis a Madrid, quan vam tornar a Espanya el 1956, quan jo tot just tenia set anys.

Com a exemple, els diré que el meu pare va començar la carrera quan la meva mare estava embarassada del tercer fill. Es guanyava molt malament la vida, venent estopa per als mecànics, i com que no tenia el batxillerat va haver de presentar-se als exàmens lliures per poder-se matricular posteriorment a l'Escola d'Antropologia. Va fer la carrera estudiant a les nits i venent estopa de dia, fins que va arribar a tal grau d'esgotament que un dia va caure desplomtat al mig del carrer. També és il·lustratiu l'aprofitament que feia del paper. Qualsevol paper on hi hagués un espai sense utilitzar era aprofitable per fer el primer esborrany d'un article: els papers amb el compte de la botiga, les vores no impreses dels diaris o els sobres de la correspondència. Això ho ha continuat fent tota la vida.

Hi ha algunes característiques personals que em semblen rellevants:

Podem dir que era un lluitador que no es rendia mai, disposat a fer sacrificis per aconseguir el que es proposava. Qualitat que va afavorir una dedicació i entrega a la seva tasca professional, a la qual va dedicar la major part de la seva vida de forma exclusiva. També s'ha de destacar el gran sentit de responsabilitat, que feia que qualsevol tasca l'absorbís, de manera que mai repetia una classe que ja havia donat, perquè sempre hi afegia nova bibliografia, reflexions o matisos nous.

Una intel·ligència, sensibilitat i perspicàcia que el feien mirar més enllà de l'aparença de les coses, buscant-hi les causes o les explicacions més profundes o menys evidents. Descobriments i reflexions que compartia amb els fills o els alumnes, amb una vocació pedagògica que anava més enllà de les aules.

Era molt curiós i sempre es mantenia atent al que passava al seu entorn i a com evolucionava la professió. Això li va donar molta capacitat per aprendre i evolucionar al llarg de la vida, i la capacitat de viure molt intensament els canvis socials i sentir-se viu i implicat políticament.

Crec que aquestes qualitats són inseparables de l'acadèmia i haurien de ser qualitats necessàries per qualsevol persona que des de la universitat vulgui fer de la ciència també un servei a la societat.

Finalment, vull dir que el meu pare valorava molt el reconeixement que rebia de la tasca que feia, i malgrat que havia rebut premis molt importants com el Malinowsky, el més important que es dona en el camp de l'antropologia, va rebre amb especial il·lusió i agraïment l'honor que la Universitat Rovira i Virgili havia decidit concedir-li.

Ens entristeix molt que ell ja no sigui aquí per manifestar-ho personalment, però valgui en nom d'ell l'agraïment que fem a la Universitat la seva família, materialitzat en el Magnífic Rector Josep Anton Ferré Vidal i a tot l'equip que l'acompanya.

Moltes gràcies!

Paraules de benvinguda

pronunciades pel Dr. Josep Anton Ferré Vidal,
Rector Magnífic de la Universitat

Dr. Josep Sánchez Cervelló, degà la Facultat de Lletres de la URV, Sr. Secretari General de la URV, Dra. Berta Alcañiz, Sra. Mireia Esteva, Drs. Joan Prat i Àngel Martínez, padrins del doctorand, senyores i senyors claustrals, distingides autoritats, membres de la comunitat universitària de la URV, senyores i senyors,

Hauria estat un privilegi haver pogut donar la benvinguda personal al Dr. Claudi Esteva com a nou doctor honoris causa de la nostra universitat. Malauradament, amb posterioritat a aquest acord del Consell de Govern, el Dr. Esteva va traspasar, fet que lamentem profundament. Com a consol, però, que efectivament ho és, ens va deixar després d'una llarga vida, intensa, i molt fructífera tant a nivell personal com professional. Una vida dedicada al coneixement i a la saviesa, motiu pel qual la nostra universitat li acordà conferir el grau de doctor honoris causa. I avui tenim l'honor de comptar amb la Dra. Berta Alcañiz, marmessora del Dr. Claudi Esteva, a qui retem els obsequis d'aquest homenatge seguint el protocol que tenim establert per a aquestes significades ocasions.

Com saben, l'acte d'investidura d'un doctorat honoris causa és el de màxima solemnitat per a la comunitat universitària, en el qual s'integren al nostre claustre persones que s'han distingit per la seva activitat en benefici de les arts, la cultura, les ciències o la societat, en general, i per a aquest acte reservem també la litúrgia que ens evoca el paper cabdal que, des de fa segles, té la institució universitària en la societat, per al desenvolupament de la qual preserva i fa avançar el coneixement.

I és a partir d'aquest reconeixement que la Universitat també es defineix, atès que les persones que s'han integrat a la URV en un acte solemne com el d'avui expressen al món quins són els nostres referents d'acompliment acadèmic, artístic, cultural o en el servei a la societat. I la seva incorporació al Claustre de la URV ens aporta, de la seva banda, honor i també reconeixement. És per això que, per orgull nostre, presideixen l'entrada a la Universitat.

Els professors Prat i Martínez, en la seva *laudatio* conjunta, han posat de manifest tots els mèrits que fan mereixedor el Dr. Esteva de la màxima

distinció acadèmica que atorga la Universitat i que hem pogut apreciar, també, gràcies als parlaments amb què la Dra. Alcañiz i la Sra. Esteva ens han volgut obsequiar. El nostre agraïment.

La distinció de doctorat honoris causa sempre vol emfatitzar valors de la nostra universitat, i en aquesta ocasió el Dr. Claudi Esteva simbolitza un conjunt de compromisos com a universitat, d'entre els quals voldria destacar especialment un dels estatuts de la URV, quan s'expressa que una de les funcions de la URV és "reivindicar la universalitat del coneixement, inherent a la Universitat, com a vehicle de comunicació i diàleg entre els pobles, tot fomentant la màxima internacionalització de les activitats universitàries". Efectivament, universalitat del coneixement, comunicació entre els pobles i internacionalització entenc que són atributs que el Dr. Esteva va conrear al llarg de la vida.

Una vida acadèmica que va iniciar a l'exili, a Mèxic, on començà la carrera com a antropòleg cultural i que, una vegada retornat, exercí primer a Madrid des de la Universitat o com a director del Museu d'Etnologia. Amb posterioritat impulsà el primer Departament d'Antropologia de l'Estat espanyol, a la Universitat de Barcelona. Fou precisament aquest treball basat en l'excel·lència científica i el rigor acadèmic a través del qual impulsà una disciplina científica, l'antropologia cultural, de la qual va esdevenir mestre de tota una generació i de la qual també és hereva el Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social de la URV, el nostre conegut DAFITS, d'on va sorgir aquesta proposta de doctor honoris causa.

I un treball acadèmic i científic del Dr. Esteve que abastà des de les societats indígenes d'Amèrica a l'estudi de les societats modernes. Una contribució a la ciència que li fou reconeguda amb nombrosos reconeixements i on destaca el premi Malinowski l'any 1994, considerat el més prestigiós en el camp de l'antropologia.

Posteriorment a la seva jubilació tornà a Mèxic, on hi va retornar el que aquest país li havia donat en la seva joventut acadèmica. I fou precisament a Mèxic on l'any 2004 el Fondo de Cultura Económica publicà el seu darrer llibre, *La identidad catalana contemporánea*, precisament un estudi antropològic de plena actualitat.

Com saben, la Universitat Rovira i Virgili, que just acaba de celebrar els primers vint-i-cinc anys d'existència, va posar especial èmfasi, des de l'inici, en l'activitat investigadora, en la cerca de l'excel·lència com a base per a una bona docència i una sòlida transferència de coneixement a la societat.

Per tant, el Dr. Esteve, gràcies a la seva tasca acadèmica i científica, va contribuir al que ara som com a universitat, que no és sinó el nostre compromís amb la societat. Un compromís amb la societat que entenem que només podem dur a terme a partir d'una sòlida base científica, d'un cos intel·lectual i del rigor en el mètode científic, única garantia per a l'aprofundiment en el saber.

En definitiva, és aquesta vida personal, acadèmica i científica del Dr. Claudi Esteve la que entenc que reflecteix l'escut de la nostra Universitat, on hi diu "Sapientiae liberi, libertati sapientes" (Lliures per a la saviesa, savis per a la llibertat). Així, el que simbolitza aquest acte d'investidura del professor Esteve com a doctor honoris causa és reflex del que som i del que volem ser com a universitat.

Avui, doncs, amb el màxim reconeixement dels mèrits del Dr. Claudi Esteve, ens honorem a nosaltres mateixos, prestigiem la Universitat Rovira i Virgili i ens obliguem a treballar per ser dignes d'aquest prestigi.

Moltes gràcies.

